

## **Розвиток мовлення дошкільників у сім'ї**

Повноцінне виховання дошкільника відбувається в умовах тісного співробітництва сім'ї та дошкільного закладу. Як відомо сім'я є і найважливішим інститутом соціалізації дитини. Та оскільки більшість батьків змушені займатися «пошуком» засобів існування, діти проводять чимало часу (9-10 годин на день) у дитячих садках. Власне, їх виховують педагоги. Але вплив сімейного виховання по формуванню мовлення дитини відіграє серйозну роль. Якщо вимоги, що пред'являються дитині, не узгоджені між колективом дитячого садка та сім'єю, то виховання корисних навичок і звичок буде формуватися уповільнено, оскільки загально відомо, що закріплення будь-якого вміння відбувається за багаторазовим повторенням.

Мова – соціальне явище, що існує незалежно від того чи іншого індивідуума. Розвиток людини – це складний процес поступового перетворення біологічного індивіда в соціальну істоту – особистість. Добре відомо, що без мовлення не буває людини. Психічні функції та здібності, людські форми поведінки, комунікація через мовлення не надані дитині від народження. Вони формуються в перші роки життя під впливом цілеспрямованого виховання, навчання та умов життя в суспільстві. Процес розвитку дитини проходить у трьох напрямках: фізичному, когнітивному та психосоціальному. В нормі розвиток у цих трьох напрямках відбувається одночасно та взаємопов'язано. Для нормального розвитку дитини з перших місяців найважливішим є спілкування, у процесі якого малюк може опанувати людське мовлення, що відіграє головну роль як в діяльності дитини, так і в пізнанні навколишнього світу. Розвиток мовлення у процесі онтогенезу відбувається паралельно з фізичним і розумовим розвитком. Усі психічні процеси у дитини - сприйняття, пам'ять, увага, мислення, цілеспрямована поведінка – постають за безпосередньої участі мовлення. У дитини з мовленнєвими вадами без своєчасних корекційних заходів може затримуватися темп інтелектуального розвитку. Формування мовлення, патологія або відхилення в розвитку, засоби відновлення мови є об'єктом вивчення логопедії, корекційної педагогіки, неврології а в останній час і медичної реабілітації. Відсутність мовленнєвого спілкування в сім'ї значно затримує безперервний і багатогранний процес соціалізації, що триває все життя людини з особливими потребами. Одне з важливих завдань спільних зусиль батьків та вихователів – рання та повноцінна допомога дітям з особливими потребами в набутті навичок усного та писемного мовлення, інтеграції їх у процес навчання, підвищення

рівня незалежності в масовій школі та соціальному житті. Усіх батьків рано чи пізно починає турбувати питання правильного мовлення дитини. Вони мріють щоб малюк був здоровим, розумним і ставши дорослим досяг життєвих і професійних успіхів, прагнуть, аби він зростав вільним у спілкуванні та впевненим у власних можливостях. І чи не найсуттєвішою умовою для цього є оволодіння правильним мовленням. Лише тоді, коли дитина постійно чути чітке, виразне мовлення, вона навчиться правильно розмовляти, краще розумітиме мовлення оточуючих, легко передаватиме власні думки й бажання. У сім'ї дорослі розуміють дошкільника з півслова. І якщо навіть він має мовленнєві недоліки, ніякого дискомфорту у спілкуванні не відчуває. Проте для сторонніх часто виявляються незрозумілими спотворені, неправильно вимовлені дитиною слова. Таке мовлення ускладнює спілкування з ровесниками. Помітивши, що однолітки сміються над мовленням малюка, потрібно об'єктивно оцінити ситуацію. Не забувати, що дитина може поступово усамотнитися, що дедалі більше затримуватиме мовленнєвий розвиток і негативно впливатиме на її характер. Вона може стати дратівливою, замкненою, плаксивою. Тому надзвичайно важливо своєчасно допомогти дитині у виправленні мовленнєвих порушень. В процесі виховання дітей, які мають мовні порушення, батькам необхідно постійно обдумувати свою поведінку і свої позиції. Взаєморозуміння, взаємоповага батьків і членів родини грають важливу роль в профілактиці психогенних проявів у дітей, які мають патології мовлення. Батькам необхідно знати конкретно прояви дефектів мови, та умови їх повної компенсації. Мабуть, кожному родина, де росте малюк, непокоїть питання: як забезпечити повноцінний розвиток дитини в дошкільному віці в цілому та мовленнєвий розвиток зокрема. Мовленнєве виховання дитини починається в ранньому віці. Навички правильного мовлення, як і всі хороші навички, набуваються в сім'ї. Все те, що роблять батьки для загального та мовленнєвого розвитку своєї дитини незабутнє для самої дитини. Розвиток мовлення дитини та художніх смаків, має велике значення для подальшого життя. Сім'я може і повинна допомагати дошкільному навчальному закладу, а потім і школі в справі виховання культури рідної мови. Мова будь-якої людини збагачується і вдосконалюється впродовж всього життя. А найважливішим періодом її розвитку є період дитинства, коли відбувається інтенсивне освоєння засобів мовлення, форм і функцій мови, письма і читання, культури мовлення. Мовленню потрібно вчити перш за все шляхом прикладу. Чує дитина правильне мовлення, чітко і ясно сприймає його, мало-помалу добрі навички набувають могутню силу звички. Якщо вухо

дитини сприймає який-небудь неправильний діалект, те чи інше неправильно вимовлене слово і також непомітне останнє стає його другою звичкою. З вадами мовлення важко боротися як педагогам, так і самій дитині. Тому важливо, що і в якому стані сприйме слух дитини в найбільш сприятливі роки його життя. В цей час закладається фундамент, на якому пізніше будується все його мовлення. Це повинні пам'ятати батьки і всі ті, хто оточує дитину. Вся увага та старання батьків повинні бути направлені на те, щоб діти чули мову правильну, чітку і логічно послідовну, без помилок та вад. Ніяке сюсюкання, підробка під лепет дітей, не припускається. Розмовляти з дітьми потрібно звичайною, правильною мовою, але мовою простою і, головне, розмовляти повільно, чітко і голосно. Мова дорослого повинна бути доброзичлива, м'яка, лагідна, емоційна й виразна, звучати плавно, мелодійно. Не допускати у спілкуванні з дітьми спотвореної вимови слів, вимовляти завжди слова правильно, як за звуковим складом, так і за формою. Треба прислухатися, чи правильно звучить запитання дитини, а потім на нього відповідати. У розмові з дітьми батьки повинні враховувати рівень їх мови, але разом з тим його власна мова повинна бути більш досконалою: різноманітною за побудовою речення, багатою за словником, виразною за інтонацією. Спонукаючи дитину до запитань, розвивається її пізнавальна активність, забезпечується повноцінний розвиток дитини. Більш всього можуть дати своїм дітям в їх дошкільний період самі батьки. Систематизувати хороші навички в справі розвитку мовлення дітей звичайний обов'язок самої матері. Потрібна цілеспрямована послідовна робота з розвитку усного мовлення дитини з використанням народної творчості, звичаїв, традицій, визначених природних та історичних особливостей свого краю. Якщо б батьки в певній мірі розуміли, яке величезне значення для духовного та всебічного розвитку дітей має обдумане, відповідно їх інтересам словесне спілкування з ними, вони знаходили б більше часу для занять зі своїми дітьми. Від простої зрозумілої пісні, казки, образно і захоплююче розказаної де-небудь на дивані, який вміщує і матір, і дітей, виразно прочитаного вірша чи оповідання за столом, біля якого зібралася вся сім'я, душа дитини розцвіла б і набула хорошого враження добра і краси, яке залишає в ній незабутні сліди. Яке б було щастя для окремої дитини і для культури народу, якби батьки зрозуміли, що мова є головним предметом в справі виховання, зрозуміли б значення особливої ролі і відповідальності в справі розвитку мовлення підростаючого покоління. Знімаючи з себе відповідальність, передаючи її навчальним закладам, вони наносять своїм дітям величезну шкоду. Сім'я є тією ареною, серед якої формується і розвивається розум дитини, його смаки і

інтереси, а це все є фундаментом правильної, літературної усної та писемної мови. Саме у сім'ї складається те чи інше відношення до літератури. Домашні сімейні читання, розповіді в сімейному колі, живі бесіди дітей з батьками та близькими людьми дають направлення літературному розвитку дітей, а також розвитку їх мовлення. Бажано мати в сім'ї хоча б невеличку дитячу бібліотеку. Привчаючи дитину бережно ставитися до своїх перших книжок, буде закладено прагнення зберегти їх, як найкращих друзів, на все життя. В сім'ї, де високо цінується знання рідної мови в повсякденному житті, де приділяється увага вивченню рідної літератури, де можна чути художнє слово, розвивається мовлення чітке, образне, літературне, де підтримується навіть невеличка зацікавленість літературних знань, мовлення дитини не може не розвиватися правильно і всебічно, не можуть не сформуватися здорові навички і смаки. Опанування дітьми дошкільного віку правильного мовлення створить надійне підґрунтя для їхнього успішного шкільного навчання.

Формування мовлення дітей дошкільного віку - одне з головних завдань виховання, бо оволодіння рідною мовою тісно пов'язане з розвитком мислення дитини, з пізнанням навколишнього світу. Довколишній світ входить в життя дітей поступово і спочатку малюк пізнає найближче оточення. З часом життєвий досвід дитини збагачується. Важливу роль у цьому відіграє щоденне спілкування з батьками, в процесі якого формується мовлення малюка. Саме воно сприяє перебудові психіки дитини, дозволяє їй сприймати явища більш свідомо. Тому так важливо турбуватися про своєчасний розвиток мовлення дітей, приділяти увагу його чистоті і правильності.

Батьки - перші, хто забезпечує розвиток мовлення дитини. Вони повинні, насамперед, добре знати рівень розвитку малюка в цілому і мовлення зокрема. Для цього слід з'ясувати:

1. Чи вміє дитина узагальнювати предметний ряд та виділяти в ньому зайвий предмет, а також зайве слово з семантичного ряду.
2. Чи засвоїв малюк граматичну будову мови (узгодження слів за відмінками, числівника з іменником; використання прийменників; утворення множини від однини; використання зменшувально-пестливих суфіксів).
3. Стан фонематичного слуху (розрізнення звуків, схожих за артикуляцією, але різних за звучанням, наприклад: т - д, с - з, п - б).

4. Рівень розвитку фразової та зв'язної мови; вміння виділяти і називати частини предмета, частини тіла живої істоти.

5. Рівень розвитку психічних процесів: мислення, уваги, уяви, пам'яті. Дорослий ставить ці запитання собі, аби їх з'ясувати. З дитиною ж він грає, підібравши відповідний матеріал до кожного з цих питань. Батьки повинні знати, що недоліки звуковимови у ранньому віці (від 1,5 до 2,5 років) пояснюються недостатнім загальним розвитком дитини і не сформованістю її мовнорухового апарата.

Вже у 4-5 років порушення звуковимови вважається патологією. Більш розвинені діти починають самі помічати вади і нерідко дуже хворобливо переживають це. Вони соромляться говорити, уникають слів із звуками, які вимовляють неправильно. Недоліки мовлення позначаються і на психічному розвитку особистості. Такі діти, здебільшого, пасивні, нервові, зневірені у власних силах, неуважні, погано контактують з оточуючими. Батькам необхідно знати, що причинами порушень вимови і недостатнього розвитку фонематичного слуху є не тільки дефектна мова людей з оточення, а й перенесені в ранньому віці інфекційні хвороби, хронічні пневмонії, хронічний тонзиліт, аденоїди, захворювання вуха, яке приводить до зниження елементарного слуху, ураження мозку, викликані травмами. Порушення фонематичного сприймання приводить до того, що дитина не сприймає на слух близькі за звучанням або схожі за артикуляцією звуки мови. Через це її словник не поповнюється словами зі звуками, які дитині важко розрізнити, і починає відставати від норми. З цієї ж причини не формується правильно граматична будова мови. Все це разом приводить до загального недорозвитку мовлення, а це, в свою чергу, стане причиною порушення письма і читання.

Щоб слухомовні недоліки у дитини не закріплювалися і з віком не переходили у звичку говорити неправильно, їх необхідно своєчасно визначити і ліквідувати. Найбільшої ефективності ця робота набуває з дітьми дошкільного віку, тому що нервова система у них тільки формується, а умовні зв'язки в корі головного мозку досить швидко і легко перебудовуються.

Важливе значення має співпраця логопеда з батьками.

Працюючи з дитиною дома батьки повинні пам'ятати:

I. Ігри-заняття дають змогу досягти великих успіхів в усуненні мовних недоліків.

2. Заняття необхідно проводити протягом 20-30 хвилин.

3. Примушувати дитину не можна. Слід вибрати час, коли дошкільнику цікаво.

4. Необхідно чітко дотримуватися всіх рекомендацій логопеда.

В.А.Сухомлинський писав: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тоншою буде її сприйняття до гри відтінків рідної мови, тим більше підготовлені її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова.» Для розвитку мовленнєвої культури дошкільника багато може зробити сім'я. З наймолодшого віку в життя дитини включається мова. І природньо, її розвиток завжди хвилює батьків. Їх в загальному цікавить збагачення словника, оволодіння граматиною рідної мови, звуковимовою. В сім'ї закладається фундамент мовленнєвого розвитку дітей, адже, перші слова дитина вимовляє в оточенні близьких людей, батька, матері, бабці. Як відзначав К.Д.Ушинський, мати, няня, взагалі сім'я - перші наставники дитини в рідному мовленні.

Мовлення виконує в житті людини різні функції - спілкування, передача суспільного досвіду (знань, вмінь, навичок), регуляції дій. Щоб ці функції мови своєчасно появлялись і повноцінно реалізувались, зазначають Будницька І.І., Катаєва А.А., потрібні відповідні умови. Коли дитина тільки починає говорити, їй важко використати своє мовлення для організації спілкування. Передати які-небудь знання чи вміння за допомогою слова, без наочної чи дієвої опори неможливо. Деякі батьки вважають, зазначає А.М.Богуш, що дитина починає вчитись мові тільки в школі і не звертають достатньої уваги на розвиток мовлення своїх дітей. Не можна залишатися байдужим до мовленнєвих недоліків дитини. В колі сім'ї дорослі розуміють дитину з півслова і вона почуває себе спокійно. Але проходять роки, поступово розширюється мовленнєве спілкування дитини, і недоліки мовлення перешкоджають швидкому встановленню контактів з ровесниками, виникають перші образи, перші прізвиська, перші дитячі гіркі сльози. В школі недоліки мовлення негативно позначаються на успішності. Недостатньо розвинуте мовлення, бідність словникового запасу, наявність мовленнєвих помилок негативно впливають і на загальний інтелектуальний розвиток дитини. Попередити це зможе своєчасна робота батьків по розвитку мовлення дітей з перших років життя. Допомогти батькам у вихованні чистого і правильного мовлення дітей - обов'язок вихователя дитячого садка. Великого значення набуває тісний контакт дошкільного закладу з батьками в останній рік перебування в дитячому садку, в період інтенсивної

підготовки до школи. Серед різноманітних напрямів спільної роботи дошкільного закладу і сім'ї мовленнєва підготовка дітей до школи займає особливе місце. А.М.Богуш зазначає, що словник кожної людини поділяється на пасивний і активний. Активний словник охоплює слова, які мовець не тільки розуміє, а й повсякденно користується ними. Кількість слів в активному словнику людини визначає багатство і культуру її мови. Пасивний словник - це слова, які мовець розуміє, але не завжди вживає. Пасивний словник завжди більший за активний. Активний словник малюка поступово збільшується: в 3 роки він становить 1000 слів, в 4 роки — 1540, 4,5 роки — 1870, 5 років — 2072, 5,5 років — 2289, 6 років — 2589, 7 років — 3500—4000 слів. В активний словник дитини входять не лише загальноновживані слова, але й специфічні, які є активними тільки для членів її сім'ї і зумовлені, зокрема, характером праці батьків. Так, активний словник малюка з сім'ї лісника буде дещо відмінний від активного словника свого однолітка з сім'ї шахтаря. Якісний склад словника у дітей різного дошкільного віку різний. Так, на четвертому році життя в активному словнику дошкільника зустрічаються слова типу «ляля», «киця». Деякі

слова вживаються спотворено, наприклад, «колідор» (замість «коридор»), «транвай» (замість «трамвай»). У мові дітей цього віку ще зустрічаються слова-замінники — малюк, не знаючи правильної назви предмета, замінює її іншою, яка чимось нагадує предмет. Наприклад, підвіконня, квартиру дитина називає одним словом «вікно», кран - словами «водичка тече». Часто дошкільня замінює іменники вказівними займенниками: «ось це дай», «я того хочу». Більшість слів носить узагальнюючий характер («хороший» — це і красивий, і добрий, і гарний, і ласкавий). Чимало слів малюки вживають у своїй мові, не розуміючи їх значення. Наприклад, Маринка звертається до бабусі з проханням: «Бабуся, дай мені, будь ласка, сутінки, я з ними пограюсь». З усіх частин мови в активному словнику дитини переважають іменники (50%) і дієслова (30%). Інші частини мови дитина вживає зрідка. П'ятирічна дитина надзвичайно допитлива, балакуча, це і сприяє швидкому збагаченню активного словника: засвоюються прикметники, числівники та інші частини мови. Проте і в середньому дошкільному віці є свої складності в засвоєнні слів. Чимало слів, що позначають час, простір, ще залишаються незрозумілими. Наприклад, малюк говорить: «Вчора у мене буде день народження», «Я встану так рано, що буде вже пізно», «Поснідаємо та полягаємо спати», «Мамо, який сьогодні понеділок: вівторок чи субота?». Не знаючи значення слова, п'ятирічна дитина дає йому свою назву. Активний словник дитини старшого

дошкільного віку (6— 7 років життя) вже наближається до словника дорослої людини. Дитина вільно користується всіма частинами мови, правильно називає предмети, їх ознаки та властивості. Але і в мові старших дошкільнят ще багато неточно вжитих слів. Малюки змішують окремі близькі за значенням слова (шити, пришити, вишити, зшити), не розуміють переносне значення слова: «Золотий місяць,— він, що, з чистого золота зроблений?», «Сивий туман,— він, мабуть, старий дуже, посивів, як мій дідусь». Деякі малюки мало користуються прикметниками, які позначають матеріал, замінюючи їх іншими словами: замість «дерев'яний» говорять «зроблений з дерева», кажуть не «шовковий», а «зшитий з шовку». Окремі іменники носять лише узагальнюючий характер: деревом називають і ялинку, і березу, і тополь. Найстарші дошкільнята ще неточно розуміють значення певних слів, для них «безліч» — «це коли немає ліків», «порядок» — «це все складено в один рядок», «пильно дивитись» — «це коли багато пилюки і важко дивитись». У мові часом ще зустрічаються діалектизми, просторіччя та вульгаризми («тутечки», «сюдою», «умивалка» тощо). Тому батьки повинні постійно збагачувати словник дитини новими словами; уточнювати значення слів, активізуючи словник. Домагатись заміни діалектизмів та

вульгаризмів словами літературної мови; збагачувати дитячу мову прислів'ями, приказками, загадками, образними народними виразами. Отже, батьки повинні пам'ятати: перш ніж назвати дитині нове слово, потрібно наповнити його певним змістом, пов'язати з конкретним предметом чи явищем. Існує два способи ознайомлення дітей з словом: чуттєвий, пов'язаний з безпосереднім сприйманням предмета дитиною, і опосередкований — через слово на основі попереднього чуттєвого досвіду. Наприклад, дитина вмивається холодною водою і щулиться. Дорослий каже: «вода холодна». Погладжуючи рукою м'яку пухнасту шерстку кішки, дитина чує словесні позначення від дорослого: «м'яка пухнаста шерстка». Безпосереднє мускульне відчуття м'якості, холоду дозволяє дитині правильно зрозуміти і засвоїти значення слова. Поза сприйманням і уявленням думка дитини буде пуста, позбавлена будь-якого змісту. Слово, відірване від чуттєвого досвіду,— порожній звук, беззмістовна оболонка. Мати прочитала п'ятирічній дитині ненецьку казку «Зозуля», де був вираз «лежить вона в чумі». Після читання вирішила з'ясувати, як зрозуміла дівчинка зміст. Виявилось, що дитина не зрозуміла значення слова «чум» і не змогла відповісти на запитання, де знаходилась героїня. Тоді мати пояснила його, пов'язуючи з відомим дитині предметом:

«Чум — це житло, схоже на курінь, який ми бачили у сільському саду, але воно вище й просторіше, будується з жердин, взимку покривається шкурами, а влітку — корою. Воно легеньке, його можна переносити з місця на місце». Проводячи роботу з розвитку мовлення дошкільників, батькам слід обов'язково домогтись тісного зв'язку між словом і відчуттям, словом і сприйманням, словом і уявленням.